DOI: 10.7816/idil-02-06-09

İNEGÖL KAVAKLARALTI MEZARLIĞINDAKİ MUHACİRLERE AİT MEZAR TAŞLARI

Dr. Mustafa ÇETİNASLAN[1]

ÖZET

Bu çalışmada, Bursa ili İnegöl ilçesi Kavaklaraltı Mezarlığında ilk gömülerinin yapıldığı bölümde yer alan Arap harfleri ile Osmanlıca olarak düzenlenen 41 adet mezar taşından 24 tanesi ele alınmıştır. Araştırmada, söz konusu mezar taşlarının seçilmesinin sebebi taşlarda yer alan "muhacir" ibaresi ya da mezar da yatan kişinin doğduğu toprakları tanımlayan "memleket" ibareleridir.

Ayrıntılı olarak tanımlanan muhacir mezar taşları malzeme, süsleme programı ve biçimsel özellikleri açısından içerisinde yer aldıkları mezarlığın ve dönemin diğer mezar taşlarından herhangi bir farklılık göstermezler. Bu mezar taşlarını diğerlerinden ayıran en önemli özellik hiç şüphesiz ki "muhacir" ibaresidir. Mezarda yatan insanların anavatana dışarıdan geldiklerini gösteren "muhacir" ibaresinin yanında muhacirlerin doğdukları toprakların isimleri de mezar taşlarına yansımıştır.

Bu çalışma ile İnegöl ilçesi için hem bir mezar taşı envanteri oluşturulması için ilk adım atılmış olmakta; hem de ilçenin demografik yapısındaki değişimle ilgili veriler ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhacir, Mezar taşı, İnegöl, Bosna-Hersek, Balkanlar

[1] Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, cetinaslanmustafa@hotmail.com

BELONG TO MUHACIRS GRAVESTONES IN INEGOL KAVAKLARALTI GRAVEYARD

ABSTRACT

This study goes about 24 gravestones of 41 gravestones which were arranged in Ottoman and the arabic letters where they were buried for the first time in Bursa-Inegöl Kavaklaraltı Graveyard. In this study have been chosen some gravestones because of the name "Muhacir" and "Memleket", means the motherland, on Stones.

The Muhacir gravestones, which has been anaylzed in detail and their characteristics has been defined here, have no difference from the graveyard in which they present and other gravestones in the same period, in regards of material, decoration, stylistic. The most important characteristic, which distinguishes these gravestones from the others, is the expression of "Muhacir". Both the expression of "Muhacir", which shows that they come to homeland from abroad, and the names of their birth places on gravestones.

With this study is taken the first step for gravestone inventory and the datas are revealed related to changing in demographic structure of city.

Keywords: Muhacir, Gravestone, Inegöl, Bosnia Herzegovina, Balkans

GİRİŞ

Ölen kişinin gömülmesi ve bu amaçla mezar ve mezar taşı yapma geleneği, "ölüm", "ölümden sonraki yaşam" ve "öbür dünya" düşüncelerinin sonucunda ortaya çıkmış; toplumların kültür ve sanat edimlerini derinden etkilemiş, çeşitli litürjik özellikler kazanmış bir etkinliktir.

Ölen kişinin anısını yaşatmak için dikilen ve bir belge olma niteliği taşıyan mezar taşları, aynı zamanda plastik değere sahip birer sanat eseri olarak da öne çıkmaktadırlar. Mezar taşları, dönemin mimari ve diğer el sanatlarında görülen süsleme programları ile benzerlik gösterirler.

Osmanlı Devleti'nin ikinci başkentliğini yapmış olan Bursa iline 45 km mesafedeki İnegöl İlçesinin en eski mezarlıklarından olan Kavaklaraltı Mezarlığı'ndaki mezar taşlarını kapsayan bu çalışma, klasik anlamda bir mezar taşı envanteri içermesinin yanı sıra ilçenin demografik yapısındaki değişime de ışık tutmayı amaçlayan bir başlangıç çalışmasıdır. Söz konusu mezarlığın ilk gömülerinin yapıldığı alanda, günümüze sağlam olarak gelebilmiş, Arap harfleri ile Osmanlı Türkçesi ile yazılmış toplam 41 adet mezar taşı bulunmaktadır (1. Foto). Bu mezar taşlarından 24'ü "muhacir"[i] olarak tanımlanan ve tamamı Balkanlar'dan Anavatan'a göç etmek zorunda kalan insanlara aittir[ii]. Söz konusu durum mezar taşlarında göç edilen yer ve muhacir[iii] terimi ile tanımlandığı gibi bazı durumlarda sadece göç edilen yerin ismi verilerek de yetinilmiştir. Balkanlar'da doğan, burada iş-güç sahibi olan ve hayatlarının büyük bir kısmını burada geçiren insanlar, bölgede artan huzursuzluklar ve Osmanlı askerlerinin bu topraklardan çekilmeye başlaması ile karşılaştıkları sıkıntılardan kurtulabilmek için Anadolu'ya dönmek zorunda kalmışlar[iv]; içerisinde yoğruldukları kültürel ortamı ve zengin birikimi de geldikleri topraklara aktarmışlardır[v].

Muhacirlere ait her biri tarih hazinesi durumundaki 24 mezar taşının inceleneceği bu çalışmanın ilk bölümünü ayrıntılı tanımlar, ikinci bölümünü ise değerlendirmeler oluşturacaktır.

1. Hacı Rıdvan Bey'in mezar taşı (2. Foto):

Tarihi: Okunamamaktadır (Latin harfleri ile yazılan kitabede, H. 1307 / M. 1889-90 tarihi yer almaktadır).

Mezar Tipi: Toprak Mezar (Günümüzde yenilenmiş ve beton bir çevre duvarı ile sınırlandırılmıştır.)

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü[vi]: Baş Şahidesi: 140x43x12 cm - Ayak Şahidesi: 110x40x13cm

Hüve'l-Hayyül Bâkî

Ta ezelden böyledir hilkat dar'ül fena

Her gelen elbet gider baki kalır ancak Hüda

Hacı Rıdvan beye de irciı emri gelip

Allah Allah diyerek eyledi azmi beka

Ol sipahsalar ashab-ı sahavat eylediğim

(mezar duvarından dolayı okunamamaktadır)

Tanım ve Kompozisyon: Baş Şahidesi: 10 cm yüksekliğindeki boyun bölümünün ardından 29 cm yüksekliğinde Mevlevi sikkesi ile sonlanan mezar taşı, hafif eğik olarak oluşturulmuş Talik hatlı manzum satırlardan oluşmaktadır. Zemin oyma tekniğinde işlenmiş satırlar, ince şeritlerle birbirinden ayrılmış ve bütün satırlar kıvrıkdallardan oluşan bitkisel bir kuşakla kuşatılmıştır. Yeni yapılan mezar duvarı nedeniyle mezar taşının bütünü görülememekte, yalnızca ilk 8 satır kısmen görülebilmektedir. Yakarış bölümünün sol tarafında yapraklar arasında gül motifi işlenmiştir. Mezar taşının Mevlevi sikkesi şeklindeki başlığı ve gül motifivii Rıdvan Basiç'in Mevlevi tarikatı ile olan ilişkisini göstermektedir. Nitekim kısmen görülebilen metin bölümünde Rıdvan Basiç'in Saraybosna eşrafından bir Mevlevi şeyhi olduğu belirtilmektedir.

Ayak Şahidesi: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen ve sivri bir alınlıkla sonlanan ayakucu taşının yüzeyinde ise ince bir kuşak içerisine alınmış, ağaç motifi ve alınlığında iri yaprak motifleri işlenmiştir.

2. Saraybosnalı Pötüği-zâde Mustafa Efendi'nin mezar taşı:

Tarihi: H. 1344 / M. 1924-25

Mezar Tipi: Toprak Mezar (Üç mezardan oluşan ve alçak bir duvarla sınırlandırılan aile mezarlığının ortasında yer almaktadır).

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Sülüs

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 95x34x8 cm - Ayak Şahidesi: 90x34x9 cm

Ah Mine'l-Mevt

El merhûm ve'l mağfûr lehu

Saraybosnalı Pötüği

zâde el hac Mustafa

Efendi Rûhiçün

El-Fâtiha

1344

Tanım ve Kompozisyon: Baş Şahidesi: Zemin oyma tekniğinde işlenmiş olan kitabe metni, ince şeritler içerisinde verilmiş sülüs hatlı 6 satırdan oluşmaktadır. Süsleme bakımından sade olan mezar taşı, fes şeklinde bir başlık ile sonlanmaktadır.

Ayak Şahidesi: Sivri kemer alınlıklı ayak şahidesinin gövde iç kısmında, uç kısmı sola doğru kıvrılmış selvi motifine, alınlıkta ise ortasında bir palmet motifinin yer aldığı soyut yapraklara yer verilmiştir. Selvi motifinin içerisi boş bırakılmamış burada da dalga şeklinde motiflere yer verilmiştir.

3. Saray Bosnalı Çelebi-zâde Mehmed Ağa'nın mezar taşı:

Tarihi: H. 24 Ramazan 1320 / M. 25 Aralık 1902

Mezar Tipi: Toprak Mezar (Alçak bir duvarla sınırlandırılan aile mezarlığı içerisinde yer almaktadır).

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 108x29x12 cm - Ayak Şahidesi: 70x24x11 cm

Hüve'l-Bâkî

Haluk idi ol akranı içinde

Numune idi ol kudret-i haktan

Şehiden gitti ol dünyadan

Oldu malik-i rahmet hakka

Saray Bosnalı Çelebi zâde

Mehmed Ağa bin Hacı Bayram Ağa

Ruhiçün el-Fâtiha

sene 24 ramazan 1320 (25 aralık 1902)

Tanım ve Kompozisyon: Baş Şahidesi: İnce şeritler içerisinde düzenlenmiş metin bölümü, düz satırlar halinde düzenlenmiş ve zemin oyma tekniğinde işlenmiş 9 satırdan oluşmaktadır. Saraybosnalı Çelebizâde Mehmed Ağa'nın oğlu Hacı Bayram Ağa'ya ait olan mezar taşının ilk bölümü manzum, kimlik bölümü mensur olarak düzenlenmiştir. Uzun ince bir dikdörtgen şeklindeki mezar taşı, üzeri ince şeritler halinde düzenlenmiş dilimli sarıklı fesle sonlanmaktadır.

Ayak Şahidesi: Sivri bir alınlıkla sonlanan ayakucu taşı, ucu sola kıvrılmış sade bir selvi ve alınlıkta basit olarak işlenmiş yaprak motifleri ile bezenmiştir.

4. Bosna muhacirlerinden Ali Hoca'nın eşi Dudu Hanım'ın mezar taşı:

Tarihi: Okunamamaktadır.

Mezar Tipi: Toprak Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Sülüs

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 90x29x7 cm - Ayak Şahidesi: 75x27x7 cm

Ah minel mevt

el merhûme vel mağfûre

Kalednali Bosna muha

cirlerinden Ali Hoca

zevcesi Dudu

Hanım gaferalehuma

vel cemiül müminin

vel müminat

(toprak altında kaldığı için okunamamaktadır)

Tanım ve Kompozisyon: Baş Şahidesi: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyecek şekilde biçimlendirilmiş başucu taşı sivri kemerli bir alınlıkla sonlanmaktadır (6. Foto). 9 satırlık metin bölümü ince şeritlerle sınırlandırılmıştır. Üçgen şeklindeki alınlık bölümü ortada içerisinden beş adet çiçeğin çıktığı bir vazo ve vazonun çevresini saran kıvrıkdallarla kaplanmıştır. Mezar taşının tarih bölümü toprak altında kaldığı için okunamamaktadır.

Ayak Şahidesi: Sivri bir alınlıkla sonlanan ayakucu taşının yüzeyinde ince bir kuşak içerisine alınmış, gül ağacı ve alınlığında istiridye motifi ile taçlanan simetrik olarak düzenlenmiş kıvrıkdallar işlenmiştir.

5. Semizzâdelerin validesi Hacı Zübeyde Hanım'ın mezar taşı:

Tarihi: H. 21 Şaban 1302 / M. 5 Haziran 1885

Mezar Tipi: Kapaktaşlı Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Silindirik gövdeli, başlıksız

-Ayak Şahidesi: Silindirik gövdeli, başlıksız

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 100x20 (çap) cm - Ayak Şahidesi: 95x20 (çap) cm

Hüve'l-Hallakul Bâkî

Bosna saray muhacirlerinden

Semiz zâdelerin validesi

Hacı Zübeyde Hanım

Rûhiçün

El-Fâtiha

Sene 21 Şaban 1302

Tanım ve Kompozisyon: Mezar, ortasında mezarın su alması için bir deliğin bulunduğu üçgen alınlıklı kapak taşı ile örtülmüştür. Silindirik gövdeli baş ve ayakucu taşları lahit kapağının dar kenarlarının ortalarına yerleştirilmiştir.

Baş Şahidesi: Başucu taşı, ince eğik şeritler içerisinde verilmiş talik hatlı 7 satırdan oluşan kitabe bölümü ve kürevî bir tepelikten ibarettir.

Ayak Şahidesi: Başucu taşına benzer şekilde biçimlendirilmiş biraz daha küçük boyutlu olan ayakucu taşının yüzeyinde ucu sağa kıvrılmış selvi motifi yer almaktadır.

6. Hacı Mustafa Efendi'nin mezar taşı:

Tarihi: 4 Teşrinisani 1919

Mezar Tipi: Çerçeveli Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 107x27x6 cm - Ayak Şahidesi: 107x27x6 cm

Ulemâ-i kirâmdan[viii] *ve eşrafdan*

Saraybosnalı Semiz zâde

el hâc Mustafa Efendi

Rûhuna Fâtiha

Tarih-i vefat 4 Teşrinisani Sene 1919

Tanım ve Kompozisyon: Baş Şahidesi: Başucu taşı dikdörtgen biçimli gövde ve ince şeritlerden oluşan çapraz şeritli fes şeklindeki başlıktan oluşmaktadır (8. Foto). 5 satırlık kitabe bölümü hafif eğik olarak düzenlenmiş ve ince şeritlerle sınırlandırılmıştır. Üzerine sarık sarılmış fes şeklindeki başlığı ince bir işçilikle ele alınan başucu taşı genel anlamda yalın haldedir.

Ayak Şahidesi: Sivri bir alınlıkla sonlanan ayakucu taşının yüzeyinde ince bir kuşak içerisine alınmış, gül ağacı motifi ve alınlığında simetrik olarak düzenlenmiş iri yapraklar işlenmiştir.

7. Vasfiye Hanım'ın mezar taşı:

Tarihi: 17 Şaban 1927

Mezar Tipi: Çerçeveli Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 56x20x6 cm - Ayak Şahidesi: 100x30x6,5 cm

Saraybosnalı

Zilci zâde merhum Mehmed Ağa

zevcesi Vasfiye Hanım

Rûhuna Fâtiha

17 zilkade Sene 1245 (10 Mayıs 1830) – 17 Şaban 1927

Tanım ve Kompozisyon: Baş Şahidesi: Başucu taşı sivri bir alınlıkla sonlanmaktadır. 5 satırlık kitabe bölümü hafif eğik olarak düzenlenmiş ve ince şeritlerle sınırlandırılmıştır. Alınlık bölümü simetrik olarak düzenlenmiş iri yaprak motifleri ile taçlanmaktadır.

Ayak Şahidesi: Sivri bir alınlıkla sonlanan ayakucu taşının yüzeyinde ince bir kuşak içerisine alınmış, gül ağacı motifi ve alınlığında başucu taşında olduğu gibi simetrik olarak düzenlenmiş iri yapraklara yer verilmiştir.

8. İsmet Mümtaz Efendi'nin mezar taşı:

Tarihi: H. 3 Temmuz sene 1331 / M. 1912-13

Mezar Tipi: Çerçeveli Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 94x29x9 cm - Ayak Şahidesi: 100x29x8 cm

Saraybosnalı (zidçiç) zâde

Mehmet oğlu İsmet mümtaz efendinin

Rûhuna Fâtiha

Tarih-i vefat 3 Temmuz Sene 1331 (1912-13)

Tanım ve Kompozisyon: Baş Şahidesi: Başucu taşı dikdörtgen biçimli bir gövde ve Hamidiye kalıplı fes şeklinde bir başlıktan ibarettir (7. Foto). Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğinde 4 satırlık metin bölümü eğik olarak düzenlenmiş ve ince şeritlerle sınırlandırılmıştır.

Ayak Şahidesi: Sivri bir alınlıkla sonlanan ayakucu taşının yüzeyinde ince bir kuşak içerisine alınmış, vazodan çıkan gül ağacı motifi ve alınlığında simetrik olarak düzenlenmiş yaprak ve çiçeklere yer verilmiştir.

9. Saraybosna Muhacirlerden Hacı Abdi Bey'in mezar taşı:

Tarihi: Okunamamaktadır.

Mezar Tipi: Toprak Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 62x28x6 cm - Ayak Şahidesi: -

Hüve'l-Hayyül Bâkî

Saraybosna muhacirlerinden

(müzzi?) zâde Sadık Bey

bin el hâc Abdi Bey

Rûhiçün Fâtiha

(toprak altında kaldığı için okunamamaktadır)

Tanım ve Kompozisyon: Baş Şahidesi: Başucu taşı dikdörtgen biçimli bir gövde ve üzerine yatay şeritli dilimli sarıklı fes şeklindeki başlıktan oluşmaktadır. Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğinde 6 satırlık kitabe bölümü ince şeritlerle sınırlandırılmıştır.

Ayak Şahidesi: Ayakucu taşı bulunmamaktadır.

10. Saraybosna Muhacirlerinden İbrahim Ağa'nın mezar taşı:

Tarihi: H. 21 Recep sene 1331 (26 Haziran 1913)

Mezar Tipi: Çerçeveli Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 86x28x6 - Ayak Şahidesi: -

Hüve'l-Bâkî

El merhum Saraybosna Muhacirlerinden

pançu zâde el hac Ali Ağa bin

İbrahim Ağa Rûhiçün Fâtiha

21 Recep Sene 1331

Tanım ve Kompozisyon:

Baş Şahidesi: Başucu taşı dikdörtgen biçimli bir gövde ve yatay şeritli dilimli sarıklı fes şeklinde bir başlıktan oluşmaktadır. 5 satırlık kitabe bölümü ince şeritler içerisinde verilmiştir. Başlıkta ufak bir kırık görülmektedir.

Ayak Şahidesi: Bulunmamaktadır.

11. Saraybosna Eşrafından Süleyman Bayram Ağa'nın mezar taşı:

Tarihi: H. 9 Rebiülevvel 1341 / M. 30 Ekim 1922

Mezar Tipi: Toprak Mezar (Yenilenerek bir çevre duvarı yapılmıştır).

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 100x30x6 cm - Ayak Şahidesi: 93x35x5 cm

Hüve'l-Bâkî

Ziyaretten murad duadır

Bugün bana ise yarın sanadır[ix]

el merhûm vel mağfûr Saraybosna

eşrafından Çelebi zâde

el hâc Salih Ağa bin elhac

Süleyman Bayram Ağanın

Rûhiçün el-fâtiha

9 Rebiülevvel 1341

Tanım ve Kompozisyon: Baş Şahidesi: Başucu taşı dikdörtgen biçimli bir gövde ve dört yatay şeritten oluşan dilimli sarıklı fes şeklinde bir başlıktan oluşmaktadır. Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğindeki 9 satırlık kitabe bölümü eğik olarak düzenlenmiş ve ince şeritlerle sınırlandırılmıştır. Mezar taşında yer alan "*Çelebizâde*" ibaresi, Süleyman Ağa'nın Mevlevi tarikatı ile ilişkisi bulunduğunu ortaya koymaktadır. Son yıllarda başucu taşına dayalı Latin harfli mermer bir mezar taşı eklenmiştir.

Ayak Şahidesi: Sivri bir alınlıkla sonlanan ayakucu taşının yüzeyinde ucu sağa yatık olarak verilmiş bir selvi motifi ve alınlığında kazıma tekniğinde yapılmış motiflere yer verilmiştir.

12. Saraybosna Eşrafından Hacı Osman Ağa'nın mezar taşı:

Tarihi: 5 Nisan (1)339 /5 Nisan 1920

Mezar Tipi: Toprak Mezar (Yenilenerek bir çevre duvarı yapılmıştır).

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 65x28x8 cm - Ayak Şahidesi: 60x28x5 cm

Hüve'l-Bâkî

Ziyaretten murad duadır

Bugün bana ise yarın sanadır

Saraybosna eşrafından

Salih Efendi Mahdumu naniç

Hacı Osman ağanın Rûhiçün fâtiha

20 Şaban sene 1241 - Nisan sene (1)339

Tanım ve Kompozisyon: Baş Şahidesi: Başucu taşı dikdörtgen biçimli bir gövde ve üç şeritli dilimli sarıklı fes şeklindeki başlıktan oluşmaktadır. Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğinde 7 satırlık kitabe bölümü, eğik olarak düzenlenmiş ve ince şeritlerle sınırlandırılmıştır. Mezara, son yıllarda Latince bir mezar taşı yerleştirilmiştir.

Ayak Şahidesi: Sivri bir alınlıkla sonlanan ayakucu taşı, ucu sola kıvrılmış sade bir selvi ve alınlıkta basit olarak işlenmiş yaprak motifleri ile bezenmiştir.

13. Saraybosnalı Hacı Mehmet Efendi'nin mezar taşı:

Tarihi: H. 8 Cemaziyelevvel 1331 / M. 15 Nisan 1913

Mezar Tipi: Kapaktaşlı Mezar (Özgün halinde kapaktaşlı olarak düzenlenen mezar, tahrip olmuş ve kapak taşı parçalara ayrılmıştır).

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 90x28x8 cm - Ayak Şahidesi: 80x25x7 cm

Ah minel mevt

var dünyada civan iken gezdim bir zaman

…… ecel etti yerimi bağcinan

fani dünyadan muradım almadan terk eyledim

…… zaman ahu figan

Saraybosnalı Durani zâde

Salih şeref bin Hacı Mehmed Efendi

Rûhiçün fâtiha …..

8 Cemaziyelevvel sene 1331

Tanım ve Kompozisyon: Baş ve ayakucu taşları mezarın kısa kenarlarına değil, uzun kenarlarına bakacak şekilde yerleştirilmiştir.

Baş Şahidesi: Başucu taşı dikdörtgen biçimli bir gövde ve Hamidiye kalıplı fes şeklinde bir başlıktan oluşmaktadır. Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğinde 9 satırlık kitabe bölümü eğik olarak düzenlenmiş ve ince şeritlerle sınırlandırılmıştır.

Ayak Şahidesi: Sivri bir alınlıkla sonlanan ayakucu taşı, ucu sağa kıvrılmış sade bir selvi ve alınlıkta basit olarak işlenmiş istiridye motifi ile bezenmiştir.

14. Laksiçâde Ömer Bey'in Kızı Fatma Hanım'ın mezar taşı:

Tarihi: H. 5 Ramazan 1341 / M. 21 Nisan 1923

Mezar Tipi: Kapaktaşlı Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 91x31x5 cm - Ayak Şahidesi: 106x21x5 cm

ah minel mevt

Mostarlı

Laksiç zâde

Ömer Beyin

kerimesi Fatma

Hanım

Rûhiçün fâtiha

5 Ramazan sene 1341

Tanım ve Kompozisyon: Mezar, kapak taşının iki ucunda yer alan ve mezarın uzun kenarına bakar vaziyette düzenlenmiş baş ve ayakucu taşlarından oluşmaktadır.

Baş Şahidesi: Başucu taşı dikdörtgen biçimli, sivri bir kemerle sonlanan bir gövdeden ibarettir. Sivri kemerin alınlığı ortada beş yapraklı bir çiçek ve bu çiçeğin çevresini saran yapraklarla sarılıdır. Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğinde 8 satırlık kitabe bölümü eğik olarak düzenlenmiş ve ince şeritlerle sınırlandırılmıştır.

Ayak Şahidesi: İki parçaya ayrılmış haldeki ayakucu taşı sivri bir alınlıkla sonlanmaktadır. Taşın yüzeyine vazodan çıkan iri kıvrıkdallar ve çiçek motifleri işlenmiştir.

15. Laksiçzâde Hacı Muhammed Bey'in mezar taşı:

Tarihi: R. 6 Eylül 1338 / M. 6 Eylül 1922

Mezar Tipi: Çerçeveli Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 107x37x8 cm - Ayak Şahidesi: 100x29x8 cm

Hüve'l-Bâkî

Bosna Hersek

Muhacirlerinden Mostarlı

Laksiç zâde el hac

Muhammed Bey

Rûhuna fâtiha

25 Mayıs sene 1311 (6 Haziran 1895)

İnegöl'ün kurtuluş günü 6 Eylül Sene 1338

Tanım ve Kompozisyon: Laksiçzâde ailesine ait bir aile mezarlığı olarak düzenlenmiş alanda Hacı Muhammed Bey ve eşi Gülsüm Hanım'a ait olan mezarlar, aynı alçak duvar ile sınırlandırılarak diğer mezarlardan ayrılmışlar ve gerek konumlanışları gerekse süslemeleri ile mezarlıktaki en zengin plastik etkiyi belirlemişlerdir (4. Foto).

Her ikisine ait mezartaşları da mezarın uzun cephesine bakacak şekilde yerleştirilmiştir.

Baş Şahidesi: Dikdörtgen bir gövde ve bu gövdeye ince bir boyun bölümü ile bağlanan Hamidiye kalıplı bir festen oluşmaktadır. Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğinde 7 satırlık kitabe bölümü eğik olarak düzenlenmiş ve ince şeritlerle sınırlandırılmıştır. Sadedir.

Ayak Şahidesi: Sivri bir alınlıkla sonlanan ayakucu taşının yüzeyinde ince bir kuşak içerisine alınmış, palmet şeklinde bir vazodan çıkan gül ağacı motifi işlenmiştir. Vazodan çıkıp sağa ve sola ayrılan dörder dal beşer yapraklı birer çiçekle sonlanırken, alınlığın altında sonlanan dalda bir palmete yer verilmiştir. Alınlık ise ortasında beş yapraklı bir çiçek ve çiçeği çevreleyen yapraklar ile kaplıdır.

16. Laksiçzâde Hacı Muhammed Bey Eşi Gülsüm Hanım'ın mezar taşı:

Tarihi: R. 30 Teşrisani 1328 / H. 3 Muharrem 1331 / M. 13 Aralık 1912

Mezar Tipi: Çerçeveli Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, bitki tepelikli

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, bitki tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 102x48x7 cm - Ayak Şahidesi: 93x45x7 cm

Ah minel mevt

Bosna Hersek

Muhacirlerinden Laksiç zâde

el hâc Muhammed Beyin Halilesi

Gülsüm Hanım Ruhuna Fatiha

30 Teşrisani 1328 / 3 Muharrem 1331

Cemia

Tanım ve Kompozisyon: Baş Şahidesi: Gülsüm Hanım'a ait olan süslemeli başlıklı başucu taşı, kadeh şeklinde bir gövde ve bu gövdeye bitişen yaprak motifleri ile kaplı başlıktan oluşmaktadır. Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğinde 7 satırlık kitabe bölümü eğik olarak düzenlenmiş ve ince şeritlerle sınırlandırılmıştır. Taşın gövde bölümü iki yanda aşağıdan yukarıya doğru yaprak motifleri ile kuşatılmıştır. Ortasında beş yapraklı bir çiçeğin yer aldığı girland ile gövde sonlanmakta ve iri yapraklardan oluşan başlığa geçilmektedir. Yaprakların alt bölümünde yatay bir şerit ve bu şeridin üzerinde ise beş yapraklı bir çiçeğe yer verilmiştir. Mezarlığın rokoko etkili en süslü mezar taşıdır.

Ayak Şahidesi: Başucu taşına uygun benzer biçimde şekillendirilmiş ayakucu taşındaki tek fark ölçülerde ve metin bölümünün yerini alan gül ağacı motifinde görülmektedir. Ayakucu taşı vazodan çıkıp sağa ve sola ayrılan üçer dal beşer yapraklı birer çiçekle sonlanırken, girlandın altında sonlanan dalda bir palmete yer verilmiştir.

17. Laksiçâde Ömer Bey'in Eşi Gülsüm Hanım'ın mezar taşı:

Tarihi: H. 29 Ramazan 1341 /15 Mayıs 1923

Mezar Tipi: Çerçeveli Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 110x27x5 cm - Ayak Şahidesi: 105x27x5 cm

ah minel mevt

Mostarlı

Laksiç zâde

Ömer Beyin

refikası Gülsüm

Hanımın

Rûhiçün fâtiha

29 Ramazan-ı şerif

Sene 1341

Tanım ve Kompozisyon: Çerçeveli olarak düzenlenmiş mezarın uzun kenarına bakar vaziyette yerleştirilmiş baş ve ayakucu taşları yer almaktadır.

Baş Şahidesi: dikdörtgen biçimli başucu taşı, sivri bir kemerle sonlanan bir alınlıktan ibarettir. Alınlık ortada beş yapraklı bir çiçek ve bu çiçeğin çevresini saran yapraklarla kaplıdır (9. Foto). Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğindeki 9 satırlık metin bölümü eğik olarak düzenlenmiş ve ince şeritlerle sınırlandırılmıştır.

Ayak Şahidesi: Ayakucu taşı sivri bir alınlıkla sonlanmaktadır. Taşın yüzeyinde palmet şeklinde biçimlendirilmiş bir vazodan çıkan iri kıvrıkdallar ve bu dalların uçlarında küçük palmetler işlenmiştir. Alınlıkta ise iri yaprak motifleri vardır.

18. Saraybosnalı kimlik bilgisi okunamayan mezar taşı:

Tarihi: Toprak altında kaldığı için okunamamaktadır.

Mezar Tipi: Toprak Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 52x30x8 cm - Ayak Şahidesi: 53x25x5 cm

Hüve'l-Bâkî

Saraybosnalı (toprak altında kaldığı için okunamamaktadır)

Tanım ve Kompozisyon: Baş Şahidesi: Başucu taşı dikdörtgen biçimli bir gövde ve yatay şeritli sarık şeklindeki başlıktan oluşmaktadır. Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğindeki satırlardan oluşan metin bölümünün sadece ilk dört satırı görülebilmekte ve ne yazık ki tahribattan dolayı bu satırlarda bütünüyle okunamamaktadır.

Ayak Şahidesi: Gövdesinde selvi ağacının yer aldığı bir ayakucu taşı bulunmaktadır.

19. Hacı Muhammed Efendi'nin Eşi Atiye Hanım'ın mezar taşı:

Tarihi: H. 27 Recep 1331 / 2 Temmuz 1913

Mezar Tipi: Toprak Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, bitkisel alınlıklı

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 108x24x6 cm - Ayak Şahidesi: -

Hüve'l-Bâkî

Ziyaretten murad duadır

Bugün bana ise yarın sanadır

Mostarlı (septanlu ?)

zâde Hacı Muhammed Efendi

harimi Atiye Hanım

binti Hacı Muhammed

Rûhiçün fâtiha

Vefat tarihi 27 Recep 1331

Tanım ve Kompozisyon: Baş Şahidesi: Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen başucu taşı sivri kemerle sonlanmaktadır. Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğindeki 9 satırdan oluşan kitabe bölümü ince şeritler içerisine alınmıştır. Sivri kemerle sonlanan alınlık ise iri yaprak motiflerinden oluşmaktadır. Sade olarak düzenlenmiştir.

Ayak Şahidesi: Bulunmamaktadır.

20. Selanikli Muhacir mezar taşı:

Tarihi: Toprak altında kaldığı için okunamamaktadır.

Mezar Tipi: Toprak Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 48x24x4 cm - Ayak Şahidesi: -

Hüve'l-Bâkî

Ziyaretten murad duadır

Bugün bana ise yarın sanadır

Selanik …(toprak altında kaldığı için okunamamaktadır)

Tanım ve Kompozisyon: Doğrudan toprağa yerleştirilmiş baş ve ayakucu taşlarının bulunduğu mezar büyük oranda toprak altında kalmış ve tahrip olmuştur.

Baş Şahidesi: Dikdörtgen biçimli gövde sivri kemerli bir alınlıkla sonlanmaktadır. Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğinde satırlardan oluşan kitabe bölümünün sadece ilk dört satırı görülebilmekte ve bu satırlar da kısmen okunabilmektedir. Kime ait olduğu okunamayan başucu taşındaki "*Selanik*" ibaresi bu mezarın bir Selanik muhacirine ait olduğunu göstermektedir.

Ayak Şahidesi: Bulunmamaktadır.

21. Hacı Mustafa Ağa Kızı Ceylan Hanım'ın mezar taşı:

Tarihi: H. 1345 / M. 1927

Mezar Tipi: Çerçeveli Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 66x29x6 cm - Ayak Şahidesi: 62x28x5,5

Ah ölüm

Ah ne yazık oldu bana gençliğime doymadım

Gül gibi soldum cihanda ne olduğum bilmedim

Selanik Fevrekob Satofça karyesiden

Hacı Mustafa Ağa kerimesi

Ceylan Hanım ruhuna Fatiha

1927 – 1345

Tanım ve Kompozisyon: Alçak bir duvarla sınırlandırılan mezar, kısa kenarlarına yerleştirilmiş olan baş ve ayakucu taşlarından oluşmaktadır.

Baş Şahidesi: Dikdörtgen biçimli başucu taşı, sivri bir kemerle sonlanan bir alınlıktan ibarettir. Alınlık, ortasında inci motifi ve bu motifin çevresini saran deniztarağından oluşmaktadır. Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğindeki 7 satırlık kitabe bölümü yoğun istifli olarak eğik düzende biçimlendirilmiş ve ince şeritlerle sınırlandırılmıştır.

Ayak Şahidesi: Ayakucu taşı sivri bir alınlıkla sonlanmaktadır. Taşın yüzeyinde ucu sağa kıvrılmış vaziyette bir selvi motifi yer almaktadır. Alınlıkta ise yaprak motiflerine yer verilmiştir.

22. Keresteci Agustus oğlu Adem Ağa'nın mezar taşı (5. Foto):

Tarihi: 19 Nisan 1928

Mezar Tipi: Çerçeveli Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi çokgen yatay kesitli, başlıksız

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 93x29x20 cm - Ayak Şahidesi: 89x28x6 cm

Fatihayı esirgeme

Pazarcık muhacirlerinden

Keresteci Agus

Oğlu Adem Ağa

Burada medfundur

19 Nisan (1)928

Tanım ve Kompozisyon: Baş Şahidesi: Başucu taşı, üçgen olarak biçimlendirilmiş ancak köşelerden birinin pahlanması ile dört cepheli bir görünüme kavuşturulmuştur. Taşın en önemli özelliği üç cephesinden en geniş olanının Arap harfli olarak düzenlenmiş olmasıdır. Geniş cephelerden biri Latin harfli, üçüncü geniş cephe ise boş halde bırakılmıştır. Latin harfli cephe 12 satır halinde düzenlenmiştir. Arap harfli cephe ise Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğindeki 5 satırlık kitabe bölümü eğik düzende biçimlendirilmiş ve ince şeritlerle sınırlandırılmıştır. İki alfabeli olarak düzenlenmiş mezar taşı sadedir.

Ayak Şahidesi: Sivri bir alınlıkla sonlanan ayakucu taşının yüzeyinde ince bir kuşak içerisine alınmış, vazodan çıkan gül ağacı motifi ve alınlığında simetrik olarak düzenlenmiş yaprak ve çiçeklere yer verilmiştir.

23. Bosnavi Salih Efendi'nin mezar taşı:

Tarihi: H. 18 Muharrem 1322 / M. 4 Nisan 1904

Mezar Tipi: Kapaktaşlı Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 108x30x10 cm - Ayak Şahidesi: 92x34x12 cm

Ah minel mevt

Bosnavi Salih Efendi nam merd-i metin

Nefsini hasr eylemişti suy-i hakka taate

İktisab itmiş idi pir-ü civanın hürmetine

Dadı haktı mazhariyet merd-i sahibi rahmete

Guş idince ircıı emrin icabet eyleyib

Veche azmen çevirdi döndü kurbi hazrete

Bulmayup derman derdin akıbet pek genç iken

Hu deyüp Salih Efendi göçtü bağ-ı cennete

Sene 1322

- Hersek muhacirlerinden sütlü hacı

- Mehmed Ağa zâde Salih efendinin ruhuçün

El Fatiha Sene 18 Muharrem (1)322

Tanım ve Kompozisyon: Kapaktaşlı olarak yapılan mezar, ortasında bir su deliğinin bulunduğu kapak taşının iki ucuna yerleştirilmiş olan baş ve ayakucu taşlarından oluşmaktadır. Mezartaşları, mezarın uzun cephesine bakacak şekilde yerleştirilmiştir (3. Foto).

Baş Şahidesi: Başucu taşı, dikdörtgen bir gövde ve bu gövdeye ince bir boyun bölümü ile bağlanan Hamidiye kalıplı bir festen oluşmaktadır. Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğinde 12 satırlık metin bölümü hafif eğik olarak düzenlenmiş ve ince şeritlerle sınırlandırılmıştır. Bütünüyle sade olarak biçimlendirilmiştir.

Ayak Şahidesi: Sivri bir alınlıkla sonlanan ayakucu taşının yüzeyinde ince bir kuşak içerisine alınmış, vazodan çıkan gül ağacı motifi ve alınlığında simetrik olarak düzenlenmiş barok karakterli yaprak ve çiçeklere yer verilmiştir.

24. Hacı Ömer Ağa'nın mezar taşı:

Tarihi: H. 1319 / M. 1901-02

Mezar Tipi: Toprak Mezar

Formu:-Baş Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı

-Ayak Şahidesi: Gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli

Malzeme ve Teknik: Taş - Zemin Oyma Yazı Türü: Talik

Ölçüsü: Baş Şahidesi: 101x30x7 cm - Ayak Şahidesi: 90x30x7 cm

Hu

Bosna Hersek muhacirlerinden

Mostarlı Ali Kalfazâde

Hacı Mehmed oğlu Hacı

Ömer Ağanın ruhu için

Vekâfe-i ehli iman ervahı içün

Rıza-i lillahi Fatiha

Sene 1319

Tanım ve Kompozisyon: Alçak bir çevre duvarı ile sınırlandırılan alanda biri Latin harfli diğeri Arap harfli olarak hazırlanmış iki ayrı mezar bulunmaktadır. Bu mezar taşlarından Arap harfli olanı baş ve ayakucu taşlarından oluşmakta ve bu taşlar doğrudan toprağa yerleştirilmiş haldedir.

Baş Şahidesi: Başucu taşı dikdörtgen bir gövde ve bu gövdeye zarif bir boyun bölümü ile bağlanan çapraz şeritli fes şeklindeki başlıktan oluşmaktadır. Talik hatla yazılmış zemin oyma tekniğindeki 8 satırlık metin bölümü hafif eğik olarak düzenlenmiş ve ince şeritlerle sınırlandırılmıştır. Bütünüyle sade olarak tasarlanmıştır.

Ayak Şahidesi: Ayakucu taşı sivri bir alınlıkla sonlanmaktadır. Taşın yüzeyinde ucu sağa kıvrılmış vaziyette bir selvi motifi yer almaktadır. Alınlıkta ise yaprak motiflerine yer verilmiştir.

2. DEĞERLENDİRME

İnegöl[x] ilçe merkezinde günümüze ulaşan tarihi mezarlık alanları, İshakpaşa Külliyesi haziresi[xi] Orhaniye ile Kavaklaraltı Mezarlıklarında toplanmaktadır[xii]. Kavaklaraltı Mezarlığındaki Osmanlı harfleri ile Türkçe olarak yazılmış 41 adet mezar taşından 24 adedinin muhacirlere ait olması, muhacirlerin bu mezarlığa yakın

olarak kurulan Burhaniye[xiii] ve Süleymaniye[xiv] mahallelerinde ikamet etmeleri ile açıklanabilir[xv]. Nitekim bugün yalnızca bir kısmını inceleyebildiğimiz gerek Orhaniye Mezarlığındaki gerekse İshak Paşa haziresinde ki mezar taşlarının hiçbirinde "muhacir"[xvi] ibaresinin yer almaması, Balkanlardan göç eden insanların İnegöl'ün merkez mahallelerine yerleştirilmediğini de ortaya koymaktadır.

Makale kapsamında ele alınan mezarlardan 15'i erkek, 9'u ise kadınlara aittir. Büyük bir kısmında baş ve ayakucu taşları günümüze ulaşmış iken; iki erkek (9, 10) ve iki kadın (19, 20) mezarında ayakucu taşları ortadan kalkmıştır.

2.1. Malzeme ve Teknik: Çalışma kapsamında ele alınan örneklerin tamamında malzeme olarak yöresel taş kullanılmıştır. Ancak Gülsüm Hanım'a (16) ait mezar taşında beyaz renkli mermer tercih edilmiştir. İnegöl yöresinde yaygın olarak kullanılan taş malzemenin zeminin boşaltılması ile harf ve motiflerin vurgulandığı yüzeysel ve derin oyma teknikleri ile işlendiği görülmektedir. Ayrıca görsel zenginliğin arttırılması amacıyla kazıma tekniğinin zemin oyma ile birlikte kullanıldığı uygulamalar da bulunmaktadır.

2.2. Mezar Tipleri: Mezar tipleri içerisinde toprak mezar 11 (8 erkek, 3 kadın) örnekle en yaygın olan tiptir (1-4, 9, 11, 12, 18-20, 24). Ancak bu örneklerden beşi (3 erkek) sonradan yenilenmiş ve çevre duvarı ile sınırlandırılmıştır (1, 11, 12). Toprak mezarlardan sonra en yaygın tip dokuz (5 erkek, 4 kadın) örnekle çerçeveli mezarlardır (6-8, 10, 15-17, 21, 22). Kapaktaşlı mezar ise dört (1 erkek, 3 kadın) adettir (5, 13, 14, 23).

2.3. Mezar Taşı Tipleri: Başucu taşlarından 14'ü "*gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, erkek başlıklı*" tipte (1-3, 6, 8-13, 15, 18, 23, 24), altısı "*gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli*" tipte (4, 7, 14, 17, 20, 21), biri "*gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, bitkisel alınlıklı*" tipte (19), biri "*silindirik gövdeli, başlıksız*" tipte (5), biri "*gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, bitkisel tepelikli*" tipte (16) ve biri de "*gövdesi çokgen yatay kesitli, başlıksız*" tiptedir (22). Başlıklı olarak hazırlanan başucu taşlarının tamamı erkek taşlarıdır. Kadınlara ait olan taşlar da başlık görülmemektedir.

İncelenen 24 mezardan sadece dördünde ayakucu taşı bulunmamaktadır (9, 10, 19, 20). Ayakucu taşı bulunan örneklerde, ayakucu taşları başucu taşına uygun olarak biçimlendirmiştir. Hacı Zübeyde Hanım'ın (5) mezarının hem başucu hem de ayakucu taşı silindirik gövdeli olarak, Gülsüm Hanım'ın (16) başucu ve ayakucu taşları ise kadeh şeklinde bir gövdeden oluşacak ve bitkisel tepelikle sonlanacak şekilde biçimlendirilmiştir. Bu konudaki tek istisna Adem Ağa'nın (22) çokgen

gövdeli başucuna karşın, dikdörtgen prizma şeklinde gövde ve sivri kemerli alınlıkla sonlanan ayakucu taşıdır (5. Foto).

Ayakucu taşlarından 18'i "*gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, sivri kemerli tepelikli*" tipte (1-4, 6-8, 11-15, 17, 18, 21-24), biri "*silindirik gövdeli, başlıksız*" tipte (5) ve biri de "*gövdesi dikdörtgen yatay kesitli, başlıksız, bitkisel tepelikli*" tipte (16) biçimlendirilmiştir.

2.4. Başlıklar: Katalog bölümünde yer alan mezar taşlarının tamamı yekpare olarak şekillendirilmişlerdir[xvii].

Erkek Başucu Taşları: Erkek Başucu taşları dikdörtgen prizma şeklinde bir gövde ve bu gövdenin üzerine yerleştirilen başlıktan oluşmaktadır. Bu konudaki tek istisna Adem Ağa'nın (22) üçgen bir tepelikle sonlanan çok cepheli mezar taşıdır. Başlık olarak bir Mevlevi sikkesi[xviii] (1) ve bir adet yatay şeritli sarık (18) haricindeki bütün başlıklar fes şeklindedir (2. Foto). Ancak fesler sade ya da üzerlerine farklı açı ve şekillerde sarık sarılmış halde düzenlenmiştir. Fes biçimli başlıkların dağılımı; bir sade fes (2), iki çapraz sarıklı fes (6, 24), dört Hamidiye kalıplı fes (8, 13, 15, 23) ve beş dilimli sarıklı fes (3, 9-12) şeklindedir.

Kadın Başucu Taşları: Kadın başucu taşları, başlık yerine sivri kemer şeklinde tepeliklerle sonlanmaktadır. Bu konuda tek istisna Gülsüm Hanım'a (16) ait olan kadeh biçimli süslü gövde ve çiçekli tepelikten oluşan başucu taşıdır.

2.5. Süsleme: İnceleme kapsamına giren mezar taşları genel anlamda sade olarak biçimlendirilmişler, asıl işlevleri olan ölen kişinin kimliğini belirtme özelliklerinin vurgulanmasına daha fazla önem verilmiştir. Bunun yanında bazı örneklerde (1, 4, 14, 16, 17, 19, 21) süslemenin öne çıktığı görülmektedir. Başucu taşlarında süsleme genel olarak metin bölümünün çevresinde yer almakta; erkek mezar taşlarında başlıklarda ve kadınlara ait mezar taşlarında ise alınlıklarda yoğunlaşmaktadır. Ayakucu taşlarında gövde ve alınlık bölümlerinde de bitkisel kompozisyonlar dikkat çekmektedir.

Erkek ve kadın ayakucu taşları arasında biçimsel olarak bir fark gözlenmediği gibi süsleme unsurları açısından da bir farklılık yoktur. Ucu sağa veya sola dönük selvi ağacı ve vazodan ya da doğrudan zeminden çıkan gül ağacı en sık karşılaşılan motiflerdir. Söz konusu motifler gövdeyi kaplarken, alınlıkta iri yaprak motiflerine yer verilmiştir. Selvi motifi erkek ayakucu taşlarında sekiz (2, 3, 11-13, 18, 21, 22, 24), kadın ayakucu taşlarında ise iki örnekte görülmektedir (5, 21).

Çiçekli, güllü ayakucu taşlarından ise beşi erkek (1, 6, 8, 15, 23), beşi kadın (4, 7, 14, 16, 17) ayakucu taşlarıdır.

2.5.1. Bitkisel Süsleme: Başucu taşlarında yazıların çevresinde ince şeritler halinde yaprak ve kıvrık dallar görülebilmektedir. Rıdvan Basiç'e (1) ait olan mezar taşında gül motifi tarikat bağlantısına dikkat çekmektedir[xix]. Bayanlara ait olan mezar taşlarının alınlık bölümlerinde ise ortada genellikle beş yapraklı çiçekler, iri yaprak motifleri ve yapraklı dallar yer almaktadır.

Ayakucu taşlarının gövdesinde selvi[xx] ve üzerinde goncaları bulunan gül ağaçları ya da dallı çiçekler sıklıkla kullanılmaktadır. Alınlıkta ise yapraklı dallardan oluşan kompozisyonlar tepelik olarak işlenmiştir.

2.5.2. Nesnel Süsleme: İncelenen mezar taşlarında nesneli süslemeye çok fazla rastlanmamaktadır. Ancak Dudu Hanım'a (4) ait mezar taşının alınlık bölümünde içerisinden çiçeklerin çıktığı ayaklıklı çift kulplu bir vazo görülmektedir[xxi] (6. Foto).

Söz konusu mezar taşlarının hiçbirinde geometrik ve figürlü süsleme yer almamaktadır.

2.5.3. Yazı: İncelenen mezar taşlarından sadece ikisi sülüs (2, 4), geriye kalan 22'si ise talik hatlı olarak yazılmıştır. Kartuşlar içerisinde ele alınan yazılar genellikle düz satırlar halinde değil, taş yüzeyine hafif ya da daha eğik olarak istiflenmişler ve böylece daha uzun satırlar elde edilmiştir. Metinlerin büyük bir çoğunluğu mensur olarak düzenlenirken, sadece bir örnek manzum (1) olarak hazırlanmıştır. Beş örnekte (3, 11, 12, 19, 20) ise manzum giriş bölümünün ardından mensur olarak verilmiş kimlik bölümü yer almaktadır.

2.6. Kitabe Metni: Yakarış bölümünde: iki Hüve'l Hayyül Bâki[xxii] (1, 9), sekiz Hüve'l-Bâkî[xxiii] (3, 10-12, 15, 18-20), altı Ah minel Mevt[xxiv] (2, 4, 13, 14, 16, 17), bir Hüve'l-Hallakul Bâkî[xxv] (5), bir Ah ölüm (21), 1 Hu (24) ve bir örnek de çok sık rastlanılmayan Fatihayı Esirgeme (22) şeklindeki ibareler taşın üst kısmında genellikle diğer satırlardan daha vurgulu olarak verilmişlerdir. Üç örnekte ise yakarış ibaresine (6, 7, 8) yer verilmeden doğrudan kimlik bölümüne geçilmiştir.

- Dua bölümünde: Bir örnekte el-merhum (10) ve üç örnekte ise el-merhum(e) ve mağfur(e) (2, 4, 11) ibarelerine yer verilmiş, diğer örneklerde ise duaya yer verilmemiştir.

- Kimlik bölümünde: Mezarda yatmakta olanın memleketi, sülalesi, baba adı gibi tanınmasını sağlayacak ifadelerin yanında özellikle bayanlarda kimin eşi ya da kızı olduğuna dair de bilgi verilmektedir.

Memleket bölümü bu çalışma da özellikle üzerinde durulan bir konudur. Mezar taşları incelendiğinde Balkanlardan İnegöl'e göç eden muhacirlerin büyük bir bölümünün bugünkü Bosna-Hersek Devleti sınırları içerisinde kalan bölgelerden oldukları anlaşılmaktadır[xxvi]. 12 Saraybosna (1-3, 6-13, 18), iki Bosna (4, 23), bir adet Bosna Saray (5), üç Mostar (14, 17, 19), bir Bosna Hersek (16), iki Bosna Hersek ve Mostar (15, 24)). Bosna-Hersek'in yanında günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde yer alan Selanik şehri iki (20, 21 [Fevrekob Satofça köyü]) ve Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Pazarcık şehri de bir mezar taşında (22) geçmektedir.

- Dua İsteme bölümünde: 13 *Rûhiçün (el)-Fâtiha* (2, 3, 5, 9-14, 17, 19), altı *Rûhuna Fâtiha* (6-8, 15, 16, 21), bir *gaferalehuma vel cemiül müminin vel müminat* (4), bir *Ruhu için* (2) ve bir örnekte de *vekâfe-i ehli iman ervahı içün rızâen li'llahi-Fâtiha* (22) ibarelerine yer verilmiş, dört örnek de (1, 18, 20, 23) ise bu bölüm toprak altında kaldığı için okunamamıştır. Fatihayı esirgeme (24) şeklinde başlayan örnek de ise, bu bölüm dua isteme bölümü olarak kullanılmıştır.

- Tarih bölümünde: Tarih bölümleri okunabilen 19 örneğin dördünde sadece yıl diğer 15'inde ise gün, ay ve yıl bütünüyle verilmiştir. Vasfiye Hanım (7), Hacı Osman Ağa (12), ve Hacı Muhammed Bey'e (15) ait mezar taşlarında ölüm tarihi ile birlikte doğum tarihi de verilmiştir. Buna göre üç ismin yaşam sürelerini tespit edebilmek mümkün olmaktadır: Vasfiye Hanım 97, Hacı Osman Ağa 94 yıl gibi uzun süre hayatta kalmışlar, Hacı Muhammed Bey ise 27 yaş gibi erken bir yaşta vefat etmiştir.

Hacı Muhammed Bey'in mezar taşında yer alan "*İnegöl'ün kurtuluş günü*" ibaresi ve R. 6 Eylül 1338 / M. 6 Eylül 1922 tarihi, İnegöl'ün Yunan İşgalinden kurtuluş tarihini belirtmesi açısından tarihi bir önem de kazanmaktadır[xxvii]. Diğer mezar taşlarında Hicri ya da Rumi takvim kullanılmış, Laksiçzâde Hacı Muhammed Bey'in eşi Gülsüm Hanım'ın (16) mezar taşında ise Hicri ve Rumi tarihler birlikte verilmiştir.

Söz konusu mezar taşlarından en erken tarihlisi 1885 yılında vefat eden Hacı Zübeyde Hanım'a (5); en geç tarihlisi ise Adem Ağa'nın (22) çift alfabeli olarak hazırlanmış 1928 tarihli mezar taşıdır.

3. SONUÇ

İnegöl Kavaklaraltı Mezarlığının ilk gömülerinin yapıldığı bölümde yer alan Arap harfleri ile Osmanlıca olarak düzenlenen 41 adet mezar taşından 24'ünün ele alındığı araştırmada, söz konusu mezar taşı sahiplerinin göç etmek zorunda kaldıkları topraklara olan aidiyetlik bağlarını korudukları gözlenmektedir. İnegöl'e yerleşen ve muhacir olarak tanımlanan insanların çoğunluğu yeni kurulan Burhaniye ile Süleymaniye mahallelerine yerleştirilmişler ve bu mahallelerin şekillenmesine önemli katkılar sağlamışlardır. Muhacirlerin büyük bir çoğunluğu Saraybosna, Mostar gibi günümüzde Bosna-Hersek sınırları içerisinde kalan topraklardan ve daha az sayıdaki ise Selanik ve Pazarcık'tan İnegöl'e gelmişlerdir.

Kavaklaraltı Mezarlığında yer alan ve muhacirlere ait olan mezar taşlarında görülen önemli bir özellik, mezarların genellikle aile mezarlığı şeklinde yapıldığı ve gömülerin belirli alanlarda da yoğunlaştığıdır. Bu da toplumla kaynaşma sürecinde aile bağlarına da büyük önem verildiğini gösteren bir uygulamadır.

İnegöl Kavaklaraltı Mezarlığında yer alan muhacirlere ait mezar taşları malzeme, süsleme programı ve biçimsel özellikleri açısından içerisinde yer aldıkları mezarlığın ve dönemin diğer mezar taşlarından herhangi bir farklılık göstermezler. Bu mezar taşlarını diğerlerinden ayıran en önemli özellik mezarda yatan insanların anavatana dışarıdan geldiklerini gösteren "*muhacir*" ibaresi ve doğdukları toprakların isimlerini mezar taşlarında yaşatmalarıdır.

İnegöl Kavaklaraltı ve Orhaniye mezarlıkları ile son yıllarda bir düzenleme geçiren İshak Paşa Külliyesi haziresindeki mezar taşlarını ele alacak bütüncül bir çalışmayla ilçenin tarihine yön veren şahsiyetlere ait mezar taşlarının tespit edilmesine ve yörenin sanat anlayışının daha iyi anlaşılabilmesine de imkân sağlanabilecektir. Bu alanda bir ilk adım olarak tanımlanabilecek bu araştırmanın nihai hedefi de söz konusu bu amaca hizmet etmektedir.

KAYNAKÇA

Ağanoğlu, H. Yıldırım. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç. İstanbul. 2001.

Akakuş, Recep. Tarihsel Kimliği Açısından İnegöl ve Noktacı Kasım Efendi. İstanbul. 2011.

Akar, Azâde. "Tezyini Sanatlarımızda Vazo Motifleri". Vakıflar Dergisi. VIII. Ankara. 1969. 267-271.

Arslan, Ayşegül. Edirne Üç Şerefeli Cami Haziresi Mezar Taşları. Ankara. 2007 (G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Boşdurmaz, Nurcan. Bosna Hersek Mezar Taşları (Osmanlıdan Günümüze) Saraybosna, Mostar, Livno ve Glamoç. Haarlem, Netherlands. 2011.

Boyraz, Şeref. Türkiye'de Mezar Taşı Sözleri. Ankara. 2003.

Çakar, Gülşen. Bursa Emir Sultan Mezarlığı'ndaki 18. ve 19. Yüzyıl Mezar Taşları. Ankara. 2007.

Çal, Halit. "İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezartaşlarında Başlıklar". Tarihi Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler (28-30 Mayıs 1999). İstanbul. 2000. 226-241.

Çal, Halit ve Çal, Özlem Ataoğuz. Kastamonu Atabey Gazi Camisi ve Türbesi Hazirelerindeki Mezar Taşları. Ankara. 2008.

Çal, Halit ve İltar, Gazanfer. Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları. Ankara. 2011.

Çavuşoğlu, Halim. "Yugoslavya-Makedonya Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri". Bilig. Bahar/2007. Sayı: 41. 123-154.

Çulpan, Cevdet. Serviler. Cilt: 1-2. İstanbul. 1961.

Demirel, Muammer. "Türkiye'de Bosna Göçmenleri". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 12/2. Erzurum. 2008. 285-306.

Demirel, Muammer. "Türkiye'de Bosna Göçmenleri", Perspectives on Ottoman Studies. Papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb 2008. Berlin: LIT Verlag. 2010. 137-156.

Haksan, Mehmet Mermi. Yüzyıllar Boyunca Üsküdar. Cilt: 1. İstanbul. 2001.

Kahraman, Kenan. Geçmişten Günümüze İnegöl. İstanbul. 1992.

Kartal, Numan. İnegöl Folkloru. İnegöl. 1998.

Küyel, Mübahat Türkel. "Ulemâ-i Kirâm ve "Tafra-Tehille". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 40. Ankara. 1999. 351-370.

Halaçoğlu, Ahmet. Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913). Ankara. 1995.

Laqueur, Hans-Peter. Hüve'l-Baki, İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları. Çev. Selahattin Dilidüzgün. İstanbul. 1997.

Mermutlu, Bedri ve Öcalan, Hasan Basri. Tarihi Bursa Mezar Taşları-I, Bursa Hazineleri. Yyy. Ty.

Mujezinoviç, Mehmed. Islamska Epigrafika Bosne I Hercegovine. Knjiga II- Istocna I Centralna Bosna, Sarajevo. 1998.

Oğuz, Burhan. Mezartaşlarında Simgeleşen İnançlar. İstanbul. 1983.

Önkal, Ahmet. "Hicret". TDVİA. 17. İstanbul. 1998. 458-462.

Sekendiz, Serap. Yenikapı Mevlevihanesi Mezartaşlarına Sanatsal Eleştiri Açısından Bir Bakış. Ankara. 1998 (G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim-İş Eğitimi Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

1.Fotoğraf: İnegöl Kavaklaraltı Mezarlığı genel görünüş.

2.Fotoğraf: Hacı Rıdvan Basiç'in mezarının genel görünüşü (1).

3.Fotoğraf: Salih Efendi'nin mezarının genel görünüşü (23).

4.Fotoğraf: Hacı Muhamed Bey ve Eşi Gülsüm Hanım'ın mezarlarının genel görünüşü (15-16).

5.Fotoğraf: Adem Ağa'nın mezarının genel görünüşü (22).

6.Fotoğraf: Dudu Hanım'ın mezar taşının genel görünüşü (4).

7. Fotoğraf: İsmet Mümtaz Efendi'nin mezar taşının genel görünüşü (8).

8.Fotoğraf: Hacı Mustafa Efendi'nin mezar taşının genel görünüşü (6).

9.Fotoğraf: Gülsüm Hanım'ın mezar taşının genel görünüşü (17)

DİPNOTLAR:

[i] Muhacirlere ait mezar taşlarını doğrudan konu alan bir araştırma bulunmamaktadır. Ancak muhacirlerin yoğun olarak yerleştiği bölgelerdeki mezarlık alanlarını ve mezar taşlarını konu alan çalışmalarda muhacirlere ait mezar taşlarının da kataloglara dâhil edilerek tanımlandıkları görülmektedir. Bu konuda birkaç örnek için bkz. Haksan, 2001: 441; Arslan, 2007: 268, 399; Çakar, 2007: 92, 292, 351, 390, 441, 443.

[ii] Benzer durum Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da daha yoğun olarak görülmektedir. "*İstanbul Edirnekapı Mezarlığı'nın 1850-1940 yılları arasında, İmparatorluğun toprak kaybetmesiyle Balkanlar'dan İstanbul'a göç eden Türk-İslam halkı tarafından en çok tercih edilen mezarlık olduğu söylenebilir*." Laqueur, 1997: 26.

[iii] Genellikle "*bir yerin terk edilerek başka yere göç edilmesi*" anlamında kullanılan hicret terimi, "*gayri Müslim ülkeden (darülharp) İslam ülkesine göç etmeyi, özelde ise Hz. Peygamber'in ve Mekkeli Müslümanların Medine'ye göçünü*" ifade etmektedir. Medine'ye göç eden Müslümanlara "*muhâcir*" ve muhâcirlere yardım eden Medineli Müslümanlara da "*ensâr*" unvanı verilmiştir (Önkal, 1998: 458). İslam tarihi boyunca bir yerden başka bir yere göç etmek zorunda kalan Müslümanlar, bu şerefli unvana sahip çıkarak bir onur nişanesi olarak kabul etmişlerdir.

[iv] *"Yugoslavya-Makedonya" topraklarından diğer Balkan toprakları arasında, kısmen de Anadolu toprakları yönünde ilk göç hareketi 1877-78 Osmanlı-Rus savaşıyla ("93Harbi") başlamış, 1912-13 Balkan Savaşı'yla ağırlıklı olarak Anadolu toprakları yönünde devam etmiş, 1923-51 döneminde fert ve aile düzeyinde, 1952-67 döneminde kitlesel düzeyde, 1968-96 döneminde de yine fert ve aile düzeyinde tamamen Anadolu toprakları yönünde gerçekleşmiştir.* bkz. Çavuşoğlu, 2007: 124.

[v] Balkanlardan Anadolu topraklarına yapılan göçler ve sonuçları için bkz. Ağanoğlu, 2001.

[vi] Başucu ve ayakucu taşlarında verilen yükseklik değerleri taşın toprak üzerinde görülen mevcut halini vermekte olup, toprağın altındaki bölüm ölçüye dâhil edilmemiştir.

[vii] "*Tarikat üyesi erkeklerin mezar taşı başlığındaki, tarikate göre değişen sarığın arasına da gül yerleştirilir. Mezar taşlarında gül çoğunlukla yazıların üstündeki bölümdedir*." Laqueur, 1997: 135.

[viii] "*Ulemâ-i kirâm*" ibaresini taşıyan bir mezar taşı Bosna-Hersek Saraybosna'da yer almaktadır. Busatliç Hâfız Abdullah Aynî Efendi'ye ait olan mezar taşında söz konusu kişinin Bosna ve Hersek Divân hukûk-i şer'i Hâkimi olduğu belirtilmektedir (Boşdurmaz, 2011: 111).
Ulemâ-i kirâm hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Küyel, 1999: 351-370.

[ix] "*Ziyaretten murad (olan/maksat) bir duadır / Bugün bana ise yarın sanadır*" gibi biçimleri de bulunan bu kalıplaşmış ifade Cumhuriyet dönemi mezar taşlarında da sıkça kullanılmaktadır. Boyraz, 2003: 82.
Benzer ifade Bosna-Hersek mezar taşlarında da görülmektedir. Bosna-Hersek Mostarlı Muhammed Emin Efendi'nin 1263/1846-47 tarihli mezar taşının 2. yüzünde "Ziyaretten maksad her dem dua / Bugün bana ise yarın sanadır" şeklinde, Bosna-Hersek Mostar'da kimlik bilgileri belirlenemeyen 1325/1907-08 tarihli diğer bir taşta "Ziyaretten murad hayr / dua bugün bana ise / yarın sana ya Gaffarü'z-zünûb" şeklinde ve Bosna-Hersek Saraybosna'dan yine kimliği belirlenemeyen 1219/1804-05 tarihli bir taşta "Ziyaretten murad ol hayr duadur / Bugün bana ise yarın sanadur" şeklinde farklı kullanımlar dikkat çekmektedir. Bkz. Boşdurmaz, 2011: 399, 461, 551.

[x] İnegöl'deki ölüm gelenekleri ve mezarlık adetleri ile Cumhuriyet dönemine ait mezar taşı yazıları için bkz. Kartal, 1998, 196-222.

[xi] İshak Paşa Külliyesi çevresinde gelişen hazire, 1937 yılında sözde yol genişletme çalışması ile ortadan kaldırılmış; buradaki mezarlar Orhaniye Mezarlığına nakledilerek rastgele defnedilmişler ve mezar taşları da gelişigüzel dikilmişlerdir. Günümüzde büyük bir çoğunluğu ortadan kaybolan bu taşlardan bir bölümü son yıllarda İshak Paşa Külliyesine nakledilerek, burada bir sergileme ile koruma altına alınmıştır. Makalenin yayına hazırlandığı dönemde Orhaniye Mezarlığı çevresinde de bir yol genişletme çalışması yapılmıştır. Mezarlığının yola yakın bölümündeki tarihi mezar taşları sökülerek, mezarlığın içlerine taşınmışlardır. Orhaniye Mezarlığının eski bir fotoğrafı için bkz. Kartal, 1998, 218-219.

[xii] İnegöl ilçe merkezinde Kavaklaraltı ve Orhaniye mezarlıkları haricinde Şehitler, Mahmudiye, Hastane, İstanbullu Hasan ve Sanayi mezarlığı olmak üzere toplam beş mezarlık daha bulunmaktadır.

[xiii] "*Mevcut şehir, kasaba ve köylerde boş bulunan arazi ve arsalara göçmen iskân edilmişse de daha çok boş hazine arazilerine topluca yerleştirilerek yeni yerleşim yerleri oluşturulmuştur. Yeni oluşturulan köylere isim verilirken bazen yerin eski ismi verilmiş ancak çoğunlukla ihsaniye, şevketiye, lütfiye, teşvikiye, bazen padişah isimlerine izafeten hamidiye, mecidiye, mahmudiye, sultaniye gibi isimler verilmiştir. Ancak Bosna göçmenleri yerleştirilip köy teşkil edilen yerlerin birçoğuna Boşnak, Boşnaklı ve Bosna isimleri verilmiştir*" (Demirel, 2008: 289). Bu konuda ayrıca bkz. Halaçoğlu, 1995: 30.
"Burhaniye" ismi de bu grup içerisinde değerlendirilmekte ve Sultan 2. Abdülhamid'in oğlu Şehzade Burhaneddin Efendi'yi çağrıştırmaktadır. Nitekim Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Bulgaristan'dan gelen muhacirler için Üsküdar'da kurulan bir köye, önce "Muhacir Köyü" ismi verilmiştir. Ancak daha sonra 1902 yılında köye 2. Abdülhamit tarafından Şehzade Burhaneddin adına bir cami yapılmasının ardından köyün ismi "Burhaniye Köyü" olarak değiştirilmiştir (Haksan, 2001: 132). Günümüzde Balıkesir'e bağlı olan Burhaniye İlçesi de Şehzade Burhaneddin Efendi'nin adını yaşatmaktadır.

[xiv] "*1888 yılında 8 haneden oluşan 50 kişilik Bosna göçmeni, İnegöl'e gelmiş ve İnegöl'de ikamet edebilmeleri için başlarındaki Hoca Süleyman tarafından Sadaret'e müracaat edilmiştir. 2 Ocak 1889 tarihinde bu göçmenlerin uygun arazilere yerleştirilmeleri konusunda Muhacir Komisyonu'na talimat verilmiştir*". *BOA, DH.MKT, 1581/17*; Demirel, 2010: 146.
İnegöl'e yerleşen bu göçmenlerin yerleştiği alan, başlarındaki Hoca Süleyman'a izafeten Süleymaniye Mahallesi adını almış olmalıdır.

[xv] 1877 yılına kadar İnegöl 4 mahalleden oluşan bir yerleşim yeridir. 1877 yılından itibaren Balkanlardan gelen göç dalgası ile kurulan Burhaniye ve Süleymaniye mahalleleri ile mahalle sayısı artmış, günümüzde ise 14'e ulaşmıştır. İnegöl mahalleleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kahraman, 1992: 81; Akakuş, 2011:152-160.

[xvi] Bursa Kayhan Camisi haziresinde yer alan Yenişehir Fenar muhacirlerinden Hüseyin Ağa'nın mezar taşında yazanlar, "muhacir" olmanın bir şeref olarak kabul edildiğini göstermesi açısından önemlidir: *…Muktedî-i isr-i Peygamber muhacirlerindenim / Mazhar-ı ğufran eder elbette ünvânım beni…*" Mezar taşının tam metni için bkz. Mermutlu ve Öcalan, Ty: 344.

[xvii] İshakpaşa Haziresinde sergilenen mezar taşları arasında başlık kısmının ayrı olarak biçimlendirildiği örnekler de görülmektedir.

[xviii] Benzer örnekleri İstanbul Yenikapı Mevlevihanesi, Eyüp ve Kastamonu Ferhat Paşa Camisi hazirelerinde görmek mümkündür. (Sekendiz, 1998: 81, 136, 205, 210, 274; Çal, 2000: 211; Çal ve Ataoğuz Çal, 2008: 110)

[xix] İslam düşüncesinde genellikle Peygamber ile ilişkilendirilen gül motifinin tarikat sembolü olması ile ilgili düşünceler için bkz. Oğuz, 1983: 49.

[xx] Tek olarak işlenmiş selvi motifi, Türk Sanatında ölümsüzlük sembolü olarak kabul edilen hayat ağacı ile ilişkilendirilmektedir. Selvi motifi için bkz. Çulpan, 1961: 141-142.

[xxi] Mezar taşlarında görülen vazo-kase motifleri, birbirinden farklı şekillerde zengin bir uygulama alanına sahiptirler. Buradaki örneğe oldukça benzeyen bir mezar taşı, Kastamonu Atabey Gazi Haziresinde yer alan Şemsizade Ömer Bey'e aittir. Ancak sandık mezar tipindeki bu örnekte vazo, alınlık bölümünde değil taşın alt bölümünde yer almaktadır (Bkz. Çal ve Ataoğuz Çal, 2008: 112-113).

[xxii] O, diri ve sonsuzdur.

[xxiii] O, sonsuzdur.

[xxiv] Ah ölüm.

[xxv] O, yaratıcı ve sonsuzdur.

[xxvi] İnegöl'e göç eden muhacirlerin büyük çoğunluğu bugünkü Bosna-Hersek Devleti sınırları içerisinde yer alan topraklardan gelmiş iken; Laqueur Edirnekapı Mezarlığının ana bölümündeki mezar taşlarında daha geniş bir coğrafi dağılımın bulunduğuna işaret etmektedir. Laqueur özellikle 19. yüzyılın ortasından sonra Yugoslavya/Bosna-Hersek (Poçitel/Pocitelj, Tire Ebin/Trebinj, Kalkandelen/Tetova, vs.),

Bulgaristan (Lofça/Lovac, Ruscuk/Ruse, Şumnu/Şumen, vs.), Yunanistan (Dıraman/Dhrama, Yenişehir-i Fener/Larissa, Selanik/Thessaloniki, vs.) ve Romanya (Köstence/Constanta, İbrail/Braila, vs.) gibi Balkan ülkelerinden pek çok muhacirin geldiğini belirtmektedir (Laqueur, 1997: 26).

[xxvii] İnegöl bir yılı aşkın bir süre Yunan işgali altında kaldıktan sonra 6 Eylül 1922 Çarşamba günü işgalden kurtulmuştur. Bkz. Kahraman, 1992: 42.